

Ana ADAMOVIČOVÁ

Jiří HASIL

Praha

Čeština jako cizí jazyk – úrovně B2

Na sklonku minulého roku se objevila publikace *Čeština jako cizí jazyk – úroveň B2* (anglicky *Vantage*) vycházející z popudu a v intencích projektu *Společný evropský referenční rámec pro jazyky*, vypracovaného lingvisty J. A. van Ekem a J. L. M. Trimem. Zpracování projektu v české verzi podpořilo MŠMT ČR, které publikaci zároveň vydalo v omezeném počtu výtisků a tudíž ji bohužel není možné sehnat na knižních pultech. Tato publikace je zatím nejvyšší úrovní popisu češtiny v řadě jejího lingvometodického zpracování jako cizího jazyka a dalším krokem v zapojování češtiny do širších evropských souvislostí. Doposud vyšly úrovně B1, *Prahová úroveň* (anglicky *Threshold*) a úrovně A1 a A2 (anglicky *Break Through a Waystage*). Na vypracování materiálu úrovně B2 se podílel tým odborníků, převážně kmenových pracovníků Filozofické fakulty Univerzity Karlovy pod vedením dr. Jana Holuba (6 řešitelů z Ústavu bohemistických studií, po jednom z Ústavu českého jazyka a teorie komunikace, Ústavu lingvistiky a ugrofinistiky, Ústavu slavistických a východoevropských studií a Fonetického ústavu) a dr. Cvejnová z Ústavu jazykové a odborné přípravy UK v Praze.

Publikace slouží jako východisko, ne-li přímo vodítko pro všechny, kdo se podílejí na procesech přípravy a realizace výuky češtiny pro cizince. V první řadě by z ní měli čerpat a hledat v ní inspiraci vyučující při zpracování výukových materiálů, především učebnic a konverzačních příruček. Nelze ovšem opomenout ani značnou míru užitečnosti pro samotné studenty, kteří již dosáhli pokročilejšího stup-

ně znalosti češtiny. Mohou ji užívat k samostudiu jako doplňkový, netradiční materiál poskytující relativně vyčerpávající popis češtiny.

Při zpracování tohoto objemného materiálu stanuli autoři popisu B2 před nelehkým úkolem, a to hned ze dvou důvodů. Jednak měli navázat – pokud možno co nejplynuleji – na již co do rozsahu poněkud předdimenzované zpracování úrovně B1, jednak kromě anglické pilotní verze neměli k dispozici žádný jiný zdroj ani vzor. Úroveň B2 nebyla totiž pro žádný další jazyk v době vzniku této práce ještě zpracována. Autoři tedy podnikli krok do málo prozkoumaného terénu a ačkoli se zdá, že ho probádali a zmapovali podrobně a že se s úkolem vypořádali úspěšně, teprve čas ukáže, zda ke kýženým cílům všechny zvolené cesty povedou přímo, anebo některá možná až oklikou.

V popisu a prezentaci jazykového materiálu práce metodicky vychází z komunikativního přístupu, který je jak teoretickým východiskem pro zpracování materiálu, tak praktickým cílem jeho uplatnění při výuce. Autoři se pokusili o vymezení typických situací, v nichž se student pravděpodobně ocitne, a posléze se zaměřili na konkretizaci jazykových funkcí a obecných i specifických pojmů v návaznosti na dané tématické okruhy. Publikace se skládá z 15 kapitol a 3 dodatků, jmenovitě *Lexikální exponenty specifických pojmů* (tématicky a kontextově zpracovaná slovní zásoba v příkladech), *Gramatický přehled* (morfologie, tvoření slov a syntax) a *Výslovnost a intonace* (fonetika a fonologie). Podobně jako u *Prahové úrovně B1*, jsou i v úrovni B2 některé části, které mají převážně obecně metodickou povahu pouhým překladem, resp. mírnou úpravou anglického originálu, a to z důvodu maximálního zachování kompatibility jednotlivých národních popisů (jedná se o první čtyři kapitoly pojednávající v obecných obrysech o cílech úrovně B2, které tak svým způsobem představují úvod k vlastnímu obsahu díla, dále o kapitoly věnující se práci se slovníkem a s textem, psaní, kompenzačním strategiím, stupňům dovednosti a vedlejším výsledkům). Těmto bodům se nebudeme podrobněji věnovat, zastavíme se více pouze u kapitol, které sice vycházejí z anglické předlohy, avšak při jejich konkrétním zpracování

bylo nezbytné přihlédnout k typologické povaze toho kterého národního jazyka. Tyto kapitoly by ve všech národních verzích měly být opatřeny zřetelnou autorskou pečeti zpracovatelů (míra odlišnosti pro jednotlivé národní jazyky se už projevila i při zpracování úrovně B1 – některé národní verze, například maltská, švédská, norská či dánská se svou stručností vyrovnaly anglické předloze, jiné, například ruská nebo francouzská, byly velmi objemné, držely se v popisu národní tradice a tudíž se značně vzdálily anglické verzi. Český popis úrovně B1 se mezi těmito dvěma extrémními přístupy pohybuje někde uprostřed). Totéž platí pro úroveň B2: anglická předloha posloužila jako jistý rámcový vzor; řada kapitol, aby splnila svůj účel popsat jazyk pro danou úroveň co nejúplněji a nejuspokojivěji, je však polyfonní variací na zadané téma.

Pátá kapitola úrovně B2, *Jazykové funkce*, představuje systematické jádro potřebného jazykového materiálu a v obecné míře pokrývá to, co lidé pomocí jazyka vyjadřují. Sestává z šesti, podrobně rozpracovaných dílčích kapitol (*Sdělování a hledání faktických informací* – tj. identifikace, reference, rektifikace, otázky a odpovědi, apod.; *Vyjadřování postojů* – tj. souhlas, resp. nesouhlas, jistota, možnostní a nutnostní modalita, záměr, dovolení, resp. zákaz, přání, preference, emocionální a morální postoje; *Ovlivňování průběhu děje* – tj. návrh, žádost, pomoc, rada, připustka, stížnost, výhrůžka, varování, pobídka, nabídka, pozvání, námitka; *Společenský styk* – tj. upoutání pozornosti, pozdravy, navázání kontaktu, oslovení, představování, přivítání, blahopřání, soustrast; *Strukturace projevu* – tj. jeho zahájení, vyjádření názoru, řazení argumentů, uvádění příkladů, zdůraznění, definování, shrnutí, změna tématu, přerušování, telefonování a *Korekce při komunikaci*). Celý tento bohatý repertoár jazykových prostředků a strategií je opatřen četnými příklady, kterými se propojují jazykové a komunikační kompetence.

Další, šestá kapitola, *Obecné pojmy*, úzce související s předchozí, uvádí soubory pojmů, s nimiž lidé při používání jazyka pracují. Jedná se o pojmy jako jsou *Existence*, tj. být, existovat, vzniknout, zaniknout apod.; *Prostor*, tj. být někde, zaujímat polohu, stav, místo, pohyb, směr

apod.; *Čas*, tj. časové úseky, okolnosti, fáze, perspektiva, frekvence, průběh děje, apod.; *Kvantita*, tj. počitatelnost, množství, stupeň, apod.; *Vlastnost*, tj. tvar, rozměr a míry, hodnocení, apod.; *Mentální procesy*, tj. reflexe, intuice, city, pocity, exprese, apod.; *Relace*, tj. procesy a participanty, stejnost, odlišnost, srovnání, posesivní relace, apod.; *Deixe*, tj. odkazy vně jazyka. Jde o primární výčet četných procesů, stavů a pojmů a jejich sekundární sepětí a prolnutí s gramatickým materiálem. V takovémto přístupu se odráží zdařilá snaha o maximální integraci gramatického popisu do lexikálního výstupu, který je pro komunikativní ladění celého projektu primární. Nejde o to gramatiku nijak potlačit, ale ani o to za každou cenu ji preferovat, jinými slovy gramatiku je třeba chápat jako „variaci nad slovníkem a je potřeba snažit se, aby zbytečně nepřekračovala jím definované meze popisu“ (doc. M. Šára v interních poznámkách ke zpracování úrovně B1 a B2). Na tuto kapitolu těsně navazují *Specifické pojmy*, řazené jako *Dodatek A* k celému dílu. Zabývají se konkrétnějšími detaily okamžité potřeby a uvádějí slovní zásobu pro úroveň B2 v jejím situačně kontextovém využití v jednotlivých tematických okruzích (*Osobní údaje*, *Byt a okolí*, *Každodenní život*, *Volný čas*, *Cestování*, *Vztahy s lidmi*, *Zdraví*, *Vzdělání*, *Nákupy*, *Jídlo a pití*, *Služby*, *Jazyk*, *Počasí*). Tvoří tak základ pro konverzační rámec jednotlivých kurzů a pro vymezování konkrétního slovníku úrovně B2.

Osmá kapitola, *Struktura textu a komunikace*, se věnuje teoretickým východiskům a praktickým poznámkám porozumění psanému a mluvenému slovu. Jde o dovednost studenta v pokročilejších fázích ovládnutí jazyka uplatnit koreferenci, tj. například o jeho schopnost vyhnout se málo zřetelným formulacím, aniž se omezí na časté opakování téhož výrazu, o porozumění synonymním pojmenováním a jejich významovým a stylovým rozdílům. Student se už poměrně dobře vyzná i v aktuálním členění větěném a v dalších uspořádáních textu, umí odstínit status vlastního tvrzení zapojováním různých částic do své výpovědi, nebo navázat v písemné a mluvené komunikaci s různými partnery kontakt. Další část kapitoly, *Organizace rozhovoru*, pojednává o různých fázích rozhovoru, o jeho průběhu a strategiích.

Osvojení si komunikačních strategií je nezbytným předpokladem pro vyjádření zdvořilosti, pro výběr vhodných jazykových prostředků a správné porozumění různě laděným rozhovorům.

Celá tato problematika úzce souvisí s 11. kapitolou, kterou je *Sociokulturní kompetence*, tj. znalost reálií, tradic, historických souvislostí, lidových zvyků a obyčejů, rituálů, způsobů chování a zdvořilostních konvencí. Do sociolingvistických kompetencí také neodmyslitelně patří znalost frazeologie, v níž se často odrážejí historické reálie a obyčeje. V případě češtiny je také nesmírně důležité, což autoři správně postihli, seznámit zahraniční studenty s jejím rozvrstvením, normou a kodifikací a rolí, kterou v běžně mluveném projevu hraje centrální nespisovný útvar, obecná čeština. Jde jak o rozdíly systémové, postihující tvarosloví, tak i o celou škálu lexikálních prostředků a vhodnost jejich použití v různých kontextech a situacích.

Uživatel úrovně B2 najde systematické poučení o české gramatice v *Dodatku B*, který je poměrně značně rozsáhlý (s. 253–362). Bez nadsázky je možno konstatovat, že tato pasáž popisu úrovně B2 je zpracována novátorským způsobem, který v české lingvistické tradici nemá obdoby. Při popisu české gramatiky, určenému pro vyspělé nečeské zájemce, zvolili autoři (hlavní autorský podíl na vypracování tohoto dodatku měl doc. Milan Šára) jako základní metodologický princip hallidayovský přístup k popisu gramatiky, zvláště syntaxe. I když na první pohled může nezasvěceného uživatele tento postup překvapit, ba i vyděsit, je nutno konstatovat, že je to postup popisu gramatiky českého jazyka pro zahraničního zájemce – nerodilého mluvčího – mimořádně vhodný a užitečný. Nikde se tu příliš neteoretizuje, neužívá se nadbytečných termínů, uživatel není nucen k formálním a pro cizince málo užitečným analýzám šmilauerovského stříhu. K jazyku se přistupuje „zezhora“, od výpovědi, a postupně se sestupuje níže až k náležitým gramatickým formám jednotlivých členů výpovědi. Autorům se zde navíc podařilo setřít tradiční dvojí přístup k prezentaci české gramatiky, zvláště morfologie českého jména, a sice horizontální (tj. po jednotlivých pádech) a vertikální (tj. po celých paradigmatech). Vše se prezentuje komplexně, vcelku. Ten-

to postup navíc umožnil organicky propojit do jednoho celku a na jednom místě prezentovat tvary spisovné a tvary substandardní (příroze- ně v jistém „reprezentativním“ zobecňujícím výběru – jednotlivé nářeční a jiné varianty sem zahrnuty nejsou).

Takovýto popis české gramatiky, na první pohled pro uživatele náročný, je ale nesmírně informativní a inspirující, a proto i mimořádně užitečný, ba přímo návodný pro učitele češtiny jako cizího jazyka, sestavovatele učebnic a autory sylabů a kurikulů pro výuku češtiny jako cizího jazyka – tedy pro ty, jimž jsou popisy jednotlivých úrovní v souladu se Společným evropským referenčním rámcem především určeny. Po nutném rozšíření a jistých úpravách by si tento dodatek zasloužil samostatného publikování v podobě jakési univerzální gramatiky češtiny určené speciálně jinojazyčným mluvčím.

Popis úrovně B 2 obsahuje také dodatek nazvaný *Výslovnost a intonace*. Je vypracován velmi detailně a na vysoké teoretické úrovni. I zde se setkáváme s popisem české fonetiky a fonologie zpracovaný s vědomím, že je určen jinojazyčným mluvčím. Vzniká tu ale jistý dojem, že jeho příjemce, nespécializovaný na otázky fonetiky a fonologie, může mít při recepci tohoto materiálu možná jisté problémy – právě pro jeho vysoce teoretické a odborně náročné zpracování a užití speciální terminologie (např. lenisová artikulace, percepčně odlišitelný tranzient...). Tato dílčí výtku ale nechce nijak snižovat hodnotu tohoto dodatku.

Zvlášť cenný je popis českých intonačních vzorců, neboť s tímto popisem se dosud uživatelé jednotlivých úrovní českého jazyka na takto odborné úrovni nesetkali.

Čeština jako cizí jazyk – úroveň B2 je velmi vyčerpávajícím a zdařilým popisem českého spisovného i nespisovného jazyka pro danou úroveň znalosti, a to navzdory tomu, že autoři při jeho zpracování čelili mnoha úskalím, která vznikala jistou roztržičností v koordinaci celého projektu. Za ideálních podmínek by všechny úrovně jazyka A1 – B2 měly popisovat týmy pracovníků úzce spolupracujících, čímž by byla zajištěna vysoká míra průběžné informovanosti, která by vedla k vzájemnému třibení dílčích výsledků a sladování postupu

a rozsahu práce. Jak je už známo, prvním popisem češtiny byla úroveň B1. V době jejího vzniku se s dalšími, ať už nižšími, nebo vyššími úrovněmi, nepočítalo. To je také jeden z důvodů již zmíněného příliš velkého rozsahu materiálu, zahrnutého do této úrovně. Další, vyšší (B2) a nižší (A1 a A2) úrovně vznikaly víceméně souběžně. Vzhledem k těmto okolnostem bylo nemožné zajistit naprosto plynulou návaznost všech úrovní a zabránit skutečnosti, že se v popisech, byť v malé míře (i když ne vždy a ve všem), objevily i jisté koncepční divergence a částečné překrývání.

Do budoucna by bylo potřeba lépe promyslet, do jaké míry mají být jednotlivé národní výstupy kompatibilní s dalšími vznikajícími popisy, resp. s anglickou předlohou a v čem se naopak musí lišit. Bylo by rovněž žádoucí zamyslet se nad důvody a mírou této odlišnosti a získané poznatky průběžně zpřístupňovat zájemcům. Celý projekt od samého začátku totiž málo bral v potaz typologickou rozdílnost jazyků a z ní vyplývající odlišné přístupy k popisu gramatických jevů. S tím přímo souvisí i různé dlouhá doba nezbytná k zvládnutí jednotlivých jazykových úrovní pro ten který jazyk, která se promítá do různé délky kurzů a minimálního počtu hodin výuky nutných k aktivnímu osvojení si jazykového repertoáru jednotlivých úrovní. V neposlední řadě je potřeba zdůraznit nutnost maximálního využití korpusových zpracování národních jazyků při budování lexikografických popisů.

Literatura

- Ek J. A. van, Trim J. L. M., 1990, *Waystage*, Strasbourg, Council of Europe Publishing.
- Holub J., Adamovičová A., Bischofová J., Cvejnová J., Gladkova H., Hasil J., Hrdlička M., Mareš P., Nekvapil J., Palková Z., Šára M., 2005, *Čeština jako cizí jazyk. Úroveň B2*, Tauris, Praha.
- Společný evropský referenční rámec. Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme*, 2002, Univerzita Palackého, Olomouc.
- Šára M., Bischofova J., Confortiova H., Cvejnová J., Čadská M., Holub J., Lánská L., Palková Z., Turzíkova M., 2001, *Prahouvá úroveň – čeština jako cizí jazyk*, Council of Europe, Strasbourg.
- Threshold Level*, 1990, Cambridge University Press, Cambridge.